
ПОЛИТИКА И НАУКА

АНГЕЛ С. СТЕФАНОВ*, АНДРЕЙ ЛЕШКОВ****ПОЛИТИКАТА КЪМ НАУКАТА И ОБРАЗОВАНИЕТО:
БЕЛЕЖКИ ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРОМЯНА**

Abstract: The article aims to analyze three observable obstacles facing the systems of science and education in Bulgaria, and, based on a relevant assessment of the intrinsic cultural and practical role of the two institutions for the prosperity of society, to propose adequate reforms in government policy for improving their functioning.

Keywords: science; education; governmental policy for the two; normative base of the two.

Едва ли ще прозвучи изненадващо следното ни отправно твърдение: състоянието на науката, съответно онова на образованието, в България упорито се влошава и немалка част от младите квалифицирани учени упорито напускат страната¹. (Всъщност това би следвало да е дори широко известен факт, поне сред социологичния „сектор“ на нашето хуманитарно познание.) Освен това България заема последното място в Европа – а не само в Европейския съюз! – по процент от БВП за финансиране на науката. Странното е, че тези факти се знаят от управляващите толкова добре, колкото и добре се пренебрегват. По тази причина тук ще се опитаме да изясним защо тези факти не бива повече да бъдат пренебрегвани, от една страна, и съответно как проблемите около тях биха могли да намерят решение – от друга.

Първо ще посочим едно известно обстоятелство, което не би следвало да предизвиква никакво съмнение у интелигентните читатели: добро образование без развиваща се наука е невъзможно. Ако *доразвием* мисълта у Кант, че нагледите са слепи без понятията, понятията са празни без нагледите², ще предложим (оставяме настрана *образованието е сляпо без науката, науката е глуха без образованието* – прекалено е очевидно) следната формулировка: образованието затова е смъртно тяло на науката, защото науката представлява безсмъртната душа на образованието.

* Чл.-кор. проф. в ИИОЗ, БАН. Email: angstefanov@abv.bg

** Гл. ас д-р в ИИОЗ, БАН. Email: andrej_leshkov@abv.bg

¹ Въпреки това общоизвестно обстоятелство, духовната емиграция, която при нас се наблюдава от едно поколение насам, придобивайки мащабите на един *идеен Исход*, сякаш не привлича достатъчно силно вниманието на родната изследователска общност. Или поне доколкото можем да съдим, темата все още не е станала предмет нито на онези „проекти“, които ред участници в научните ни общности със състезателска страст *спечатват* и *разгръщат*, нито на онези „публични политики“, които те се надпреварват да разискват. Дори нещо повече: твърде много се затрудняваме да посочим значими съчинения от български автори, видели свят през последното поколение – дисертации, статии и/или студии, монографии – които наистина превръщат тази тема в средоточие на своя изследователски интерес. (Дали обаче тук не опира отново просто до старата мъдрост, че в дома на обесения не е прието да се говори за въже?)

² Вж. Кант [1781 – А: първо издание; 1787 – В: второ издание] 1967: 130.

Навярно именно поради тази истина през последните няколко години периодически се напомня, че нашите университети и/или висши училища трябвало да работят и да се развиват не само като места за образование или специализирано обучение, но също така ... като изследователски центрове. Вярно, инструкцията още е много далеч от това да се осъществява добре, но тя изразява ясното осъзнаване, че непрекъснато развиващата се наука, включително онази ѝ тясна област, свързана с начините и стандартите за осъществяване на съвременното образование, няма как да се разлъчва от процеса на самото образование. Тъкмо затова трябва да бъде ясно: идеята за превръщане на образованието в приоритет на държавното управление не би могла да се реализира, без самата наука необходимо да стане поне също толкова значим управленски приоритет.

Във връзка с това тук следва да се поясни, че дори само отделни звена в научната и образователната дейност да не функционират добре, науката и образованието в цялост ще бъдат деформирани. Това е така, защото те са сложно организирана система, при която всеки компонент стои тясно обвързан с други, и дори само един от тях да е накърнен, дефектът влияе на всички останали. Без ясно разбиране на съвременните научни теории и техните емпирични следствия, планираните експерименти стават немислими; без експерименти обаче не се постигат нови резултати, приложими в обществената практика; без последните пък не може да има никакви нови технологии, както и никакви потребителски продукти, необходимо предшествани от сериозни инвестиции в научни изследвания.

Освен това, ако основното и средното образование в нашата страна страдат от различни недостатъци, това неминуемо се отразява и върху висшето образование. На свой ред то ще има участва да произвежда съответно недобре подготвени в професионално отношение специалисти – включително учители, доценти, професори. А на принципа на обратната връзка те неизбежно ще принижават качеството на науката и образованието у нас.

Изводът е очевиден: *превръщането на образованието в приоритет на правителствената политика ще бъде нещо като „мисия невъзможна“, ако развитието и на самата наука не стане също такъв приоритет.* Защото ако няма квалифицирани специалисти – „учителите на учителите“ в различните сфери на образованието у нас или с други думи казано, ако изследователската работа на асистенти, доценти, професори от областта на науките заляне, то тогава и учителското ни съсловие неизбежно ще загуби своята добра професионална квалификация.

Какво може да се направи, така че да не се осъществи, и при това – както много признаци показват – в близко бъдеще – този сценарий?

Тук за начало ще посочим необходимостта да бъдат премахнати три съществени пречки, които според нас катализират постоянното влошаване състоянието на науката и образованието в нашата страна. Ако първите две са отстранени в кратки срокове, отпадането на третата ще изисква промислени действия в средно- и дългосрочен план.

1. По отношение на нормативната база

Първата пречка откриваме в сегашното съдържание и практикуване на нормативната база за наука и образование в България и най-вече Закона за развитие на академичния състав (ЗРАС). Още преди да бъде приет от НС в 2010 г., в медийното пространство се появиха добре обосновани възражения срещу неговата „философия“, на които обаче не беше обърнато никакво внимание. Днес дори онези, които тогава се противяха законът да бъде приет, както изглежда са се примирили, доколкото споделят позицията той да бъде периодично подобряван.

Според нас *ЗРАС трябва да бъде заменен с изцяло нов закон за карьерно израстване на учените*. Всеки опит той да бъде „подобряван“, независимо от добрите намерения поражда само поредното усложняване, вместо да доведе до същинско усъвършенстване на неговото прилагане.

Като нормативен акт ЗРАС вече достигна границите на *пределна изменимост* при един закон. За времето на прилагането му върху нашите окаяни наука и образование списъкът с промените, допълненията, поправките към този закон набъбна поне до размерите на неговите преходни и заключителни разпоредби.

Тъй като недомислията в нормативните положения от съдържанието на ЗРАС са наистина твърде много, както са много и породените от тях недоумения, тук ще стане дума само за някои от тях.

Да вземем следния казус. За две години четири наши университета правят избори на по няколко професори в една и съща научна специалност. Но изборите не са съизмерими нито по критериите за научни резултати, нито по онези за качество на преподавателската дейност. Защото самите научни журита, които препоръчват кандидатите, са различни, както и факултетните съвети, вземащи решения за назначенията на професори след съответни препоръки от страна на журито. Очевидно е, че така избираните по ЗРАС професори ще имат различна научна тежест, както и различна *разпознаваемост* сред съответната научна общност.

Тази несъизмеримост се подхранва и от един (навярно неизкоренен при нашите условия) недъг при съставяне на журита. Членовете им гласуват „by default“ положително за кандидатите. Критично оценяващи работите им колеги избягват членство в научни журита или предлагат шедьоври на иначе отрицателни рецензии, *но* с положителни заключения, за да не влошават своите колегиални отношения с някои кандидати за незаслужена професионална кариера или с техния „приятелски“ кръг.

За да се избегне това, МОН предложи въвеждането на определени минимални национални изисквания за научна степен, съответно за академична длъжност. През м. юли 2017 г. Народното събрание прие (засега само на първо четене) законопроект, включващ тези изисквания. Според него за всяко професионално направление се въвеждат минимални национални изисквания, а в журитата ще влизат само хабилитирани лица, които отговарят на въпросните изисквания. Ако някои хабилитирани лица обаче са станали такива, пок-

ривайки не точно тези, а сродни и при това не по-слаби от гласуваните критерии, следва да им се отнема тяхното иначе „естествено“ право да бъдат избирани в научни журита. Така процедурата по конституиране на журитата ще се затрудни – при това чисто формално. Още нещо: тук се нарушава принципът, че един нов закон не може да важи с обратна сила, или иначе казано – предвид случаи, фактически установени *преди* неговото правно учредяване.

За да станат учените доценти или професори в дадена специалност, изискват се m монографии, n публикации, от тях o – в реферирани издания, от които p в списания с impact-factor, q доклади на научни конференции (национални или международни), а също така r участия в научни проекти, но без да се забравят същевременно s участия в организационни комитети на международни конференции, както впрочем и t защитили докторанти; списъкът с изисквания може да бъде дори продължен... Но тези изисквания са формални и произволни. Ако някои кандидати имат $p + \dots$ (1, 3, 5: броят няма значение) публикации в съответни списания с impact-factor, но $r - \dots$ (колко точно?) участия в проекти и $q - \dots$ доклади на научни конференции, то стават ли те недостойни за доценти и професори, ако тъкмо тези $p + \dots$ публикации решаващо допринасят за тяхната професионална *видимост*, а също за „научната видимост“ на онези институции, в които те работят, сред националните и/или международни научни общности?

Ами ако не са ръководили необходимия брой докторанти – например поради обстоятелството, че не е имало кандидати за такива или наличните са били скъсани на съответните приемни изпити?

Тук ще отбележим, че колкото и да се говори за „гъвкаво прилагане“ на самите минимални изисквания, то остава изцяло зависимо от вътрешните правилници на научните организации, което обезсмисля идеята за такива изисквания.

Приетото допълнение на ЗРАС за установяване и санкциониране на плагиатство също е пълно с несъобразни регламенти. Ето пример: ако научното жури установи плагиатство от кандидат за научна степен или академична длъжност, плагиаторът и всяко друго заинтересувано лице могат да известят министъра на образованието и науката, който определя експертна комисия. Дали *трябва* министърът да определя такива комисии? Няма ли той редица далече по-важни задачи за решаване? Дали *има нужда* от такива комисии, и то от 11 хабилитирани лица, от които поне 7 професори?

Отговорът е отрицателен. Не са нужни допълнителни комисии. Иначе стигаме и дори преминаваме отвъд границата на *абсурда*: научното жури (НЖ) има всички експертни умения да оценява трудовете, представени от кандидатите, да установява наличието или отсъствието на приноси в техните изследвания, но същевременно *няма*, видите ли, експертна възможност да посочи толкова лесно установим факт, какъвто е плагиатството, та затова ще му трябва помощ отвън?! Този абсурд излишно удължава пътя до установяването на плагиатство, когато то реално е налице, а предполага също и загуба на определени допълнителни ресурси: времеви, експертни, а често и финансови.

Но невинаги е възможно да се състави подобна раздута комисия от компетентни професори и доценти извън специалистите в НЖ (избрани като най-сведущи по тематиката на кандидата), които трябва да отговарят също на ред допълнителни критерии. Този удължен път отваря възможност и за нерегламентирани въздействия от извъннаучно естество.

Уточнение. Проектът за допълнение към ЗРАС буди недоумение и със странната си *оценка* при наличие на плагиатство или на следи от такова, изразена във втиеватата уговорка „дали плагиатството има съществено отражение върху цялостните научни постижения на лицето“. Според нас зад това прозира следната презумпция: ако кандидатът е откраднал оригинални идеи и разработки, този акт е укорим, ако обаче „само“ е преписал по-общи положения, това е признак на „мързел“, който може да остане ненаказан?... Но плагиатството се установява или не. *Не може да има преписване, което не трябва да се наказва!* Не бива също да се прави разлика между размерите на плагиатството: *само* една или *цели* петдесет страници си е все кражба, която трябва да бъде санкционирана. Ако ученици и студенти уж строго биват следени да не би да преписват на изпити (въпреки признавания от мнозина формален характер, присъщ за такова „следене“...), то тогава на какви академични и морални основания позволяваме това на пледиращи за титли учени?

Дори и само тези изолирани примери потвърждават тезата, че опитите за подобряване на ЗРАС в качеството му на набор от приложими норми за управление на научната дейност само задълбочават съществуващите вече проблеми в това отношение.

2. Конкретни препоръки

Изход от плачевното положение има: бързо *изработване и приемане след професионално обсъждане на нов закон за академичното израстване на изследователските и преподавателските кадри*. Ние имаме предвид закон, който не ще закрепостява академичните длъжности към една институция, както и такъв, който няма да се нуждае от „минимални изисквания“.

Законът би могъл да използва положителното в нормативната база на науката и образованието от близкото минало у нас, която не допускаше самоцелно и безконтролно нарастване броя на професорите.

Някои биха ни заподозрели вероятно, че предлагаме връщане към старата ВАК, която мнозина колеги откровено недолюбват – до голяма степен с право.

Ще им отговорим (както подобава на философи) „диалектично“: *и да, и не*. Ние предлагаме *не* нова институция, на която по-би подходило название като *Национална атестационна комисия*, а значимо разширяване правомощията на действащата НАОА *извън и отвъд* областта единствено на институционалното акредитиране, до което тя понастоящем всъщност се ограничава. Ние същевременно предлагаме и нещо повече: въвеждане на няколко радикални промени в сравнение с бившата ВАК.

Първо: една постоянна комисия по индивидуално академично атестиране към НАОА не бива да бъде увенчана с никакъв Президиум, какъвто блажено-

почивщата ВАК имаше. Такъв орган беше излишен обаче дори тогава – специалистите, които имат професионално и морално право да оценяват своите колеги, бяха в Специализираните научни съвети (СНС), чиято дейност предлагаме да се възобнови. Напомняме: членовете на СНС наброяваха обичайно около 20 специалисти с мандат за експертна работа, като освен това *специализираните съвети бяха едни и същи за страната по конкретни научни специалности*. По такъв начин би станало възможно да се избегнат нередките в наши дни избирания на журита, които, различни за всеки един конкурс, често биват определяни според неписаната презумпция „правилните“ кандидати постоянно да спечелват обявените конкурси за академични длъжности, и съответно, безпроблемно да се сдобиват с пледираните научни степени.

Близко е до ума също така и че членовете на специализираните съвети подобава да се предлагат от професионалните колегии и да бъдат избирани според предварително определени от тях критерии. Самите критерии трябва да са подвижни, не формални, като отчитат реалната научна тежест на кандидатите както в национален, така и в международен контекст. Според нас, професионалната етика предполага решенията на СНС да се вземат безусловно с тайно гласуване, вместо с явно – какъвто все още за огромно съжаление е регламентът за работата на научните журита.

Второ: междинните звена – тук се имат предвид научните комисии при някогашната ВАК – които функционираха, така да се каже, *над* СНС, могат да се запазят, но с минимален състав и, което е твърде съществено, без право да преразглеждат решенията на специализираните съвети. Дейността им би се свеждала до това да следят за процедурни нарушения и/или за проверка на евентуални сигнали за плагиатство. Но нека отново повторим: предлагаме тези комисии, по своята същност технически, да нямат правото сами да преразглеждат резултатите от гласуванията в съответните СНС. Вместо това нека им се отреди правото да изискват, но само по веднъж, преразглеждане на процедурите, оказали се опорочени по някакъв начин от същия онзи специализиран научен съвет, през който те са преминали.

Един нов закон за научните степени и звания, отчитащ тези препоръки, би бил далеч по-справедлив от сега действащия ЗРАС, защото няма да носи неговите недъзи. Вместо различни научни журита, които се избират за всеки конкретен случай по определена научна дисциплина, или, както се казваше доскоро, по един *шифър*, тогава ще има един-единствен СНС по съответната дисциплина или кръг дисциплини за страната, при един ясен мандат за неговото функциониране. Избираните от СНС доценти и професори отново ще бъдат „национални“. При това, по такъв начин отпада също и немалката тежба да се измислят всякакви „минимални национални изисквания“ за академично израстване, които (какъв парадокс!) би следвало да бъдат съблюдавани от разнородни научни журита, нямащи съответната (национална, да не говорим изобщо за международна или поне общоевропейска!) интелектуална представителност.

3. Наука и образование – образование и наука

Ще се спрем накратко на Закона за висшето образование (ЗВО), като по-конкретно имаме предвид академичната автономия от Глава IV на Закона, чийто чл. 19, ал. 4 гласи: „Висшето училище осъществява цялостната си дейност върху принципа на академичната автономия в съответствие със законите на страната.“

Това положение заслужава да се приветствува. Ала широкият обхват на нормата без регламентация в университетските правилници я обезсмисля. Налице са ред случаи на всякакви нарушения, дори плагиатство от ректори, а виновните остават ненаказани: МОН не бива, видите ли, да нарушава автономията на висшите училища, управлявани от провинените ректори. Ние не призоваваме за повече *министерски правомощия*; пледираме за гъвкав регламент на университетската автономия, съдържащ възможност университетското самоуправление да контролира едноличните ректорски решения.

4. Нуждата от приоритетно финансиране на науката

Друга пречка, сериозно спъваща научната дейност у нас, е нейното очевидно системно недофинансиране: особено през последните 20 години. Това довежда дотам, че функционирането на научните ни институции неотклонно се влошава. Още в началото изтъкнахме колко сложна система от творчески и рутинни дейности е научното познание. Именно поради своята сложност такава система може много лесно да бъде срината, но е твърде трудно да се възстанови отново.

Твърдението, че науката е особено значима за нормалното функциониране на всички сфери в съвременното общество, е тривиално. Днешното политическо говорене за науката обаче безоснователно стеснява нейното значение, следвайки императива *маркетизация*. Но според добре познатата метафора от всеучилищния химн за делото на светите братя Кирил и Методий: „науката е слънце“.³ Нейното осмисляне иде да отрезви съвременния твърде *популярен*, но също така крайно *ограничен*⁴ подход спрямо науката главно като към почти мистична сила, пораждаща видими техноиновации.

Днес царува скудоумният императив, че науката трябва да се развива до толкова, доколкото от нея се очаква постоянно да снабдява обществото с все нови и нови технизирани продукти, виртуални „играчки“, високи технологии (прилагани за жалост първоначално главно във военно-промишления комплекс).

Така обаче се изкривява призиванието на науката като човешки рационален начин да се търсят истини за света и човека, съответно – разбирането за йерархичните взаимоотношения при прилагане на научните резултати.

³ Думи, които препращат към темите *истината като светлина*, а също *светлина на истината*. Вж. Blumenberg [1957] 2001: 139–171. Срв. и превода на английски: Blumenberg 1993: 30–62.

⁴ Дали *популярност* не представлява другото название на *ограниченост*? Това е такъв въпрос, който може тук само теоретично да се постави. За единението на популярност и ограниченост, ярко олицетворявано от технологичния редукционизъм, вж. Latour 1996: особено 51–83.

Един изход от това положение предлага подхождането към науката преди всичко като култура – днес тя пак подобава да бъде схваната като онова (далечно от сетивата) *слънце*, „което във душите греи“.

Науката затова съставлява същностна част от самата човешка култура, защото има корените си в духовната конституция на *homo sapiens sapiens*. Във връзка с това намираме за уместно да припомним сякаш позабравените думи на такъв изтъкнат философ от ХХ век, какъвто е сър Карл Попър.

„Великите творци винаги са мислели – твърди той в речта си, с която се открива през 1979 г. музикалният фестивал в Залцбург – преди всичко за творбата. Това е смисълът на фразата *Art for art's sake* („изкуство заради самото изкуство“), защото тази идея означава: *изкуство заради творбата*. Но същото важи и за великите естественици. Погрешно е, когато твърдят, че естествознанието се определяло от неговото приложение. Нито Планк, нито Айнщайн, нито Ръдърфорд, нито Бор са мислели относно някакви практически приложения на атомната теория. До 1939 г. те, напротив, смятат такива приложения за невъзможни, за научна фантастика. *Тези хора са изследвали заради самото изследване* – [имайки предвид] *търсения на истината заради истината* (к. н. – А. С. и А. Л.). Били са физици или може би по-точно – космолози, тъй като ги е вдъхновявало едно желание, което Фауст изразява с думите: *Да опозная онова, което държи отвътре единен света*.“ [Popper 1999: 368; срв. Попър 2003: 246.]

Ето защо трябва да бъде ясно в политически или управленски смисъл: когато българските академични учени изтъкват мизерното финансиране на науката в България, като съотнасят този факт с нейната огромна значимост за обществото, техните действия съвсем не опират до мизернически хленч за пари. Безспорен факт е, че в модерната пазарна икономика парите са неизбежното средство за поддържане и развитие на всяка рационална дейност. Обаче, оставена без тях, тя просто изтълява: също като в анекдота за магарето на Настрадаин ходжа, което предало Богу дух, тъкмо когато стопанинът му стигнал в своята „пестеливост“ дотам да му дава по една сламка дневно. Дано грешим, но сякаш при днешното финансиране на БАН и Селскостопанската академия (ССА) науката има същите чудесни изгледи да се спомине само след няколко години.

Достатъчно е да кажем: не на последно място и заради мизерните заплати в БАН броят на младите учени там представлява вече само 11.5%: твърде печален факт, резултат от политиката, провеждана у нас спрямо развитието на науката – особено през последните две десетилетия. Младите учени в БАН получават заплати, условно близки до минималната, докато професорите – около 1,7 минимални заплати.⁵ Струва си вероятно припомнянето на

⁵ Когато писахме статията, минималната заплата у нас беше 460 лв., които от 1 януари 2018 г. управляващите „повишиха“ до *цели* 510 лв., оставяйки обаче непроменени онези коефициенти спрямо нея, по които да се определят възнагражденията на учените.

обстоятелството, че колегите им в европейските държави (не се отнася само до такива от ЕС!) получават като цяло десетина пъти повече.

Изглежда, че една неправителствена бизнес организация – Българската стопанска камара – е вникнала в проблемите на националната наука по-дълбоко от множество административно обвързани с науката институции, та в една своя декларация тя заявява дословно: „Бюджет `2017 е поредният, който поставя научните изследвания и иновациите *в ъгъла* [к. н. – А. С. и А. Л.] и свежда финансирането на тези дейности до нивото на елементарно екзистенциално оцеляване. Всъщност дори оцеляването не е гарантирано. А за развитие е утопично да се мисли и говори.“

Приемането от НС пък на бюджета за БАН за 2018 година тласна академичните учени и управата да спуснат черни знамена от емблематичната историческа сграда на Академията. И сякаш по ирония на съдбата само пресичането на една улица е онова, което я дели от сградата на българския Парламент.

При това положение неразбираемо е изискването българските учени, правейки се, че сякаш „станалото е нестанало“ (Кант), да произвеждат същите качествени резултати като техните колеги от чужбина. Обаче *критериите за резултатите от научните изследвания остават едни и същи за всички* учени по света. Но е крайно несправедливо ритуално да се изискват еднакви по качество и по количество резултати от хора, поставени при различни работни условия. Именно поради тази причина всъщност, кадрните млади учени плуват в талвега на потока от все повече и повече напускащата нашата страна интелигенция, за чието образование българската държава същевременно вече е заделила своята лепта. Ако справедливо се повишават заплатите на учителите, защо тогава няма никакво – дори и то още да не е обвързано с определени конкретни цифрови финансови параметри – обещание за повишаване възнагражденията на онези, които по традиция биват наричани *учителите на учителите*?

Статията ни няма сметководна насоченост, обаче е редно все пак да се подчертае, че пледираните тук пари за наука надали ще затруднят българския държавен бюджет. Днес нашата държава не отделя повече от 0.25% от БВП за наука: твърдо сме последни между европейските страни по този показател. От 15 години насам, българските учени смирено очакват държавното финансиране на науката да достигне поне 1% от БВП: засега всуе. Кой изобщо се тревожи, че така България нарушава своя ангажимент спрямо Лисабонската стратегия за развитие на научните изследвания?

Като добри контрапримери в тази насока ще посочим, че между 2001 и 2007 г. Австрия увеличава дела си за научни изследвания от 2.07% на 2.56% от своя БВП, Естония го покачва от 0.71% на 1.14%, като растеж има и в незаможната Португалия: от 0.80% на 1.18% от БВП.

Относно данните по разходите за наука като процентни дялове от БВП при други държави в ЕС: Нидерландия, Белгия, Франция, Германия, също скандинавските страни (без Норвегия, която е извън ЕС), както и съответно

при Япония, Китай, Русия, Канада, авторите ще предпочетат да запазят по-настоящем благородно мълчание.

5. *Науката като култура: необходимо отклонение*

Ако българските полицаи искат заплати, достойни за тяхната отговорна дейност (едно справедливо искане), следва да се посочи, че парите за наука служат на онова, което осмисля факта, че те *бранят закона*: издигане духовността, благосъстоянието, културата на българската нация.⁶ Почти две години *преди* решаващия прелом от 1943 г. във Втората световна война в полза на британско-американско-съветския съюзен блок, премиерът Уинстън Чърчил ръководи в Лондон правителствено заседание за бюджета, при което мнозина от министрите му предлагат да бъдат доста сериозно „поорязани“ (времената явно са били ужасяващи!) средствата за наука, култура и образование, препоръчвайки тяхното пренасочване ... основно към полицията. Сър Уинстън обаче, въпреки всичко, им отвръща така: „Ако го сторим, какво бихме имали да защитаваме, почитаеми господа министри, особено пък нашата полиция? Защото тогава ще изтлеят британските наука, култура и образование – тъкмо онова, което ни прави британци.“ Казано накратко – науката не просто *принадлежи* към културата, *тя сама е* култура, органична част от цялостната духовна самоличност на нацията.

Естествено обаче, изразът „науката като култура“, с който ние си служим тук, няма предвид под *наука* единствено естествознанието, нито също е сводим до онова, което някои застъпници на „социологознаниевци“ или „етнометодологични“ разбирания (често същевременно *и* двете!) обозначават с израза *общност на науката*, съответно *науката като общност*.⁷ Защото „етосът на логоса“ (Хусерл) представлява онова, което осветява възможността за предметно обособяване при научните общности. Когато се мислят като *отделни единици*, извън *смисъла на цялото*, те добиват обаче карикатурен облик в построенията *общност на науката* и/или *науката като общност*. Но има още нещо: когато странят от този *ἦθος*, научните общности и отделните учени имат участта да се оказват сродени с „монадите без прозорци“ у Лайбниц.

(Ето защо следователно, авторите стоят много далеч от идеята да противопоставят „естествена“ и/или също „техницистка“ на „хуманитарна“ и/или също „обществена“ видове научност⁸, още по-малко може да става дума за

⁶ Ред престъпления наскоро обаче – мафиозни убийства, версиите за които, заявени по медиите, издават *белия конец* при тяхното „съшиване“ – по(дс)казват, че предвид *компетентността* и/или *професионализма* „бранещите порядките“ все още остават длъжници на обществото.

⁷ Вж. за разисквания по тези тежнения Дюментон 1987: 67–96; Иванчева 2015: 63–88 и 104–138. Но срв. същевременно подхода към *науката като общност*, съответно *общност на науката*, изразен от Бруно Латур и Стивън Уулгър: Latour, Woolgar 1986: 151–186 и 235–261.

⁸ За един методологичен опит космологичните тематични полета в научното познание да се осмислят откъм тяхната антропологична значимост вж. Стефанов 2017: особено 105–122.

каквото и да е противопоставяне между научните общности. Защото, както е добре известно, такова противопоставяне обичайно бива огласявано от довереници на статуквото, които изповядват принципа *divide ut impera*, стремежки се да обслужват своите господари, като им предоставят добри възможности предвид нерегламентирани въздействия от извъннаучно естество.)

Това *необходимо отклонение* отвежда обаче към един особено значим въпрос, чрез който ще се завърнем към основната тема на статията. Ние имаме тук предвид етиката на учените, от една страна, както и съответно почитта към науката – от друга.

Днес изследователите в БАН и ССА – доста по-ниско платени от своите колеги във висшите училища (които вече почти са стигнали бройката 60, при това в страна, чието реално население надали надхвърля 7 милиона души!), още успяват да предлагат над 60% от българската научна продукция, която се появява в авторитетни специализирани международни издания. Цифра, която сама по себе си казва много, твърде много – колкото за високото равнище на работата, извършвана от българските академични изследователи, толкова и за тяхната всеотдайност, или ако предпочитате, отдаденост на познанието. Ако *етосът на логоса*, който израз дръзнахме да споменем преди малко, се възплъщава *чрез* нещо и *като* нещо, то тези над 60% от цялостната международно приемана българска научна продукция са именно такава *нещо*.

Толкова засега за етиката на учените. По въпроса относно почитта към науката предлагаме един опит за своеобразно „развиване на класиката“. Става дума за мисълта на генерал Бонапарт (или също император Наполеон I): „Онези, които не уважават армията на своята собствена страна, се принуждават да уважават армията на някоя друга страна.“⁹ Като *доразвиване*: науката е елемент от културата, самоличността, сигурността на нацията; ето защо следователно онези властимащи, които нехаят за нея, със самото си нехайство рушат културата, самоличността, сигурността на нацията, правейки я всъщност чрез своето късогледо нехайство лесна плячка за всевъзможни (*родни и/или чужди, дружески и/или вражески*) корпоративни интереси.

Думите ни, че нехайството, проявявано към развитието на науката като култура, превръща нацията като цяло в лесна плячка на всякакви корпоративни интереси, припомнят за темата, с която започнахме: взаимоотношенията между смъртното *тяло* на науката, каквото е образованието, и неговата безсмъртна *душа*, каквато е науката.

Ако парафразираме казаното от един прочут античен писател, бихме описали отношенията между образованието и науката в съвременната ни България, а и участва на нашето съвременно (висше) образование, с думите: „Много школо̀, малко учени!“; или съответно „Много школа̀, малко шко̀ли!“ Така вече стигаме накрая до въпроса

⁹ Но според един бивш наш министър (впрочем на образованието и науката), генерал Бонапарт не бил никакъв пълководец, съответно император Наполеон I не бил никакъв държавник.

6. Относно нуждата от „оптимизиране“ на висшите училища

Нека накрая открито го признаем: днес пречка за качествено висше образование става също и големият брой висши училища. Почти 60 са вече висшите ни училища, без бройката да включва „изнесени обучения“ на някои от университетите. Този брой всъщност не отговаря нито на съвременната демографска реалност у нас, нито на факта, че все повече кандидат-студенти се насочват към това да се обучават извън България. Едно разумно намаляване броя на висшите ни училища ще настъпи, навярно, в малко по-далечна перспектива, като основният критерий за него следва да бъде онова място, което българските университети и, съответно, висшите училища в нашата страна, заемат в общата класация на университетите и висшите училища по света.

Много е добре в една страна да има много университети – стига обаче в тях наистина да се обучават също така и много на брой студенти. Но в нашата страна обаче, вземайки предвид също драстично намаляващия напоследък брой кандидат-студенти, между висшите училища започва да се разгаря остра и често нелоялна конкуренция.

Вместо една-две, приемните класации стават три, та дори четири; вместо изпити, нерядко във висшите училища се разчита на резултатите от гимназиалните дипломи. При процеса на обучение студенти почти не отпадат – за разлика от университетите извън страната: навярно защото в тези („чужбински“) образователни институции преподавателите имат сериозно отношение към знанията на обучаваните младежи.

Ето как висшите ни училища придобиват постепенно чертите на корпорации, обаче в лошия смисъл: те наподобяват търговски дружества за раздаване на дипломи. Рязко спада качеството на висшето образование, което и без това немалко се затруднява поради оскъдните знания и умения при една *непренебрежимо* малка част от младежите, завършващи средно образование напоследък.

Ние съвсем не сме „за“ съкращаване на квалифицирани преподаватели и учени, доколкото нашата идея е, напротив, те да бъдат привлечени към окрупнени държавни или частни висши училища. Да добавим също, че окрупняването на висшите училища при намаляването на техния брой напълно хармонира именно с европейския стандарт за броя на университети в дадена страна, според който на около един милион граждани се полага един университет. Ние, естествено, не призоваваме строго да се спазва този *евростандарт*, защото при това положение България ще трябва да има най-много 10 университета и висши училища. Според нашето мнение, техният брой следва да бъде свързан с широко професионално обсъждане и със съответната експертна оценка.

Ще завършим нашите разсъждения, парафразирайки две послания, които отправя големият държавник, покойният 35-ти президент на САЩ Джон Кенеди (1917–1963). Едното (*запомнено*) гласи следното: „Не питай какво държавата може да стори за теб, питай какво ти можеш да сториш за дър-

жавата. „Ние от своя страна бихме казали така: „Хора на властта и хора на бизнеса, не питайте за ползата, която вие имате от науката, питайте за ползата, която има от вас науката. „Кенеди казва и още нещо (*забравено*): „Въпросите на националната сигурност стават дотам важни, че не могат да остават само за военните и за полицаите. „Ние, на свой ред, бихме се изразили по такъв начин: „Науката е толкова значима за духовната сигурност на нацията, че за нейното развитие не могат да решават финансистите, чиновниците, политикани – хора, далечни от науката.“

Предвид на всичко онова, което казахме дотук, обещаните от правителството на д-р Борисов допълнителни 15 млн. лв. (около 7.6 млн. евро) за БАН ние възприемаме преди всичко като своеобразен жест на извинение: първата стъпка, поставяща началото на дългия процес по издължаване към Академията от страна на българската държава заради нейната недалновидна и безотговорна политика спрямо науката.

ЛИТЕРАТУРА

- Дюментон, Г. Г. 1987. *Сети научных коммуникаций и организация фундаментальных исследований*. Москва: „Наука“.
- Иванчева, Л. 2015. „Общество на знанието“ или науката в нов социален контекст. София: Издателство на Технически университет – София.
- Кант, И. 1967. *Критика на чистия разум*. [1781, 1787] Прев. Цеко Торбов. София: Издателство на БАН.
- Попър, К. 2003. За творческата самокритика в науката и в изкуството. [реч от 1979 г.] // Попър. *В търсене на по-добър свят*. Лекции и есета от трийсет години. Прев. от англ. Камен Лозев. София: Калъс & Космополит.
- Стефанов, А. 2017. *Вселена и Човек*. София: Парадигма.
- Blumenberg, H. 2001. Licht als Metapher der Wahrheit. [1957]. // *Blumenberg. Ästhetische und metaphorologische Schriften*. Hrsg. von Anselm Haverkamp. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 139–171.
- Blumenberg, H. 1993. Light as a Metaphor for Truth. [1957] Translated from the German by Joel M. Anderson. // *Modernity and the Hegemony of Vision*. Edited by David Michael Levin. Berkeley, CA: The University of California Press, 30–62.
- Latour, B. 1996. *Aramis or the Love of Technology*. [Paris: La Decouverte, 1993] Translated from the French by Catherine Porter. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B., Woolgar, S. 1986. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. [1979] 2nd Edition. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Popper, K. 1999. Schöpferische Selbstkritik in Wissenschaft und Kunst (gestohlen aus Beethovens Skizzen-büchern). [1979]. // *Auf der Suche nach einer besseren Welt. Vorträge und Aufsätze aus dreißig Jahren*. [1984] 10. Auflage. München: Piper Verlag, 363–378.